

Acadèmia Europea per la Cultura del Paisatge Petrarca

Laurens Bockemühl

El terme *paisatge* té relació amb la capacitat d'observar una realitat externa que es percep de manera conscient a través dels sentits i amb la capacitat d'expressar el que suggereix. El paisatge és un conjunt nascut de la interacció entre els humans i el seu entorn. Formem part del paisatge però, alhora, som capaços de mantenir-nos-en al marge: ens distanciem d'un entorn físic que considerem exclusivament extern, una separació que ens permet ser conscients d'allò que podem veure i experimentar.

La tasca de l'Acadèmia Europea per a la Cultura del Paisatge Petrarca, creada l'any 2000 amb l'objectiu fundacional de col·laborar en el desplegament del Conveni europeu del paisatge, se centra principalment en la relació entre la població i el paisatge. Els professionals implicats en aquest projecte consideren que el primer pas per arribar a entendre els paisatges actuals i trobar noves vies de desenvolupament sostenible del paisatge passa per educar les consciències.

El poeta italià Francesco Petrarca va ser un dels escassos personatges de l'edat mitjana que va parlar de l'experiència de distanciar-se conscientment del seu propi entorn, arran de la seva ascensió al Mont Ventoux, l'any 1336, per contemplar des del cim les vistes del paisatge. A l'edat mitjana, la separació entre l'home i la natura que l'envoltava pràcticament no existia, tot i que no cal retrocedir tan enrere en la història, ja que només ens hem de fixar en els nostres fills. Un nen de cinc anys, per exemple, no se sent atret pels paisatges atractius o per les vistes espectaculars, sinó que se'n sent part i hi interactua directament. No és fins més tard, pels volts dels deu anys, que el nen comença a veure el món com una realitat separada.

Per il·lustrar aquesta idea d'unitat entre home i paisatge, trobem una anècdota interessant a Austràlia. En una escola, el mestre va demanar als alumnes que dibuixessin un autoretrat. Un dels alumnes, un nen aborigen, va fer un dibuix d'un paisatge. En aquest cas, el paisatge constitueix un element indissociable de la identitat cultural d'aquest poble. La consciència moderna percep que som quelcom separat del nostre entorn, una evolució que ens ha fet perdre el contacte amb el nostre propi entorn viu. La degradació d'aquest entorn ens empeny a buscar un enfocament nou i conscient que ens permeti renovar els vincles amb el paisatge.

Objectius, filosofia i metodologia de l'Acadèmia Petrarca

D'una banda, la possibilitat de prendre consciència dels nostres paisatges té unes implicacions positives, ja que ens aporta llibertat i ens fa responsables de les nostres accions. De l'altra, hi ha el risc de perdre la vinculació íntima amb el paisatge. Si ens fixem en la nostra situació, no ens costarà gens apreciar que una bona part de la nostra vida interior (la reflexió, la percepció i l'atenció) està desvinculada del paisatge que ens envolta i té cada cop més relació amb imatges, teories i realitats virtuals creades per l'home. Les nostres motivacions estan dominades per conceptes que imposem sobre el nostre entorn, sense tenir en compte les qualitats específiques d'un paisatge determinat. Aquesta tendència es fa cada cop més palesa en el paisatge.

Aquesta separació de la població i del paisatge ha portat els paisatges europeus a una situació de crisi evident, que comporta tot un repte amb vista al nostre sentit de responsabilitat com a éssers humans. L'Acadèmia Petrarca té el convenciment que la degradació dels paisatges té relació amb la manera de pensar i contemplar el paisatge per part de la població. Per aquesta raó, en els tallers que realitza, l'Acadèmia Petrarca proposa prendre consciència de la manera com s'observa el paisatge. Si, en el marc d'un taller, s'analitza i s'observa un paisatge i tot seguit es posen aquestes descripcions en comú, es pot apreciar que les diferents conclusions tenen molta relació amb els propis aprenentatges i amb els elements que configuren les lògiques de cada persona. Així, un botànic es fixarà en els detalls de la flora, un artista subratllarà més la composició de colors i un pagès segurament farà més èmfasi en els "mals" usos del sòl. Per tant, es pot afirmar que, com a éssers humans, realment no experimentem el paisatge en tot el seu context, sinó més aviat com una suma de diferents detalls.

Si estem disposats a escoltar i a mirar sense restriccions, segurament ens adonarem de les nostres limitacions i mancances. Aquesta condició és una de les claus per arribar a comprendre altres persones amb punts de vista totalment diferents i per poder obrir les portes a una perspectiva molt més àmplia del paisatge. Des d'aquesta òptica, doncs, l'Acadèmia Petrarca aspira a reforçar les vies que han de permetre desenvolupar les aptituds perceptives en diferents nivells a fi i efecte de garantir una capacitat de judici independent, base imprescindible per passar a l'acció. L'objectiu

Imatge 1. L'Acadèmia Petrarca organitza tallers, conferències i classes relacionades amb el paisatge.

fonamental és potenciar la percepció de les característiques del paisatge i reconèixer-ne la interacció i els efectes estètics i físics.

La tasca de l'Acadèmia Europea per a la Cultura del Paisatge Petrarca es fonamenta en un llarg procés de recerca conduït per Jochen Bockemühl d'ençà del final de la dècada dels anys seixanta del segle xx a l'Institut de Recerca de Ciències Naturals del Goetheanum de Dornach, a prop de Basilea (Suïssa). Aquest projecte de recerca ha permès desenvolupar la capacitat d'establir connexions intuïtives amb els fenòmens naturals i els aspectes del paisatge més diversos i analitzar-los d'una manera pertinent a través de l'experiència personal. Aquest procés no tan sols s'ha produït a Dornach, sinó també en molts altres indrets d'Europa i d'altres continents, amb pobles i paisatges diferents. La metodologia emprada té les seves arrels en la fenomenologia de Goethe.

Setmanes pràctiques d'observació i planificació paisatgístiques

L'Acadèmia Petrarca organitza tallers, conferències i classes relacionades amb el paisatge. Entre aquestes activitats destaquen les setmanes pràctiques d'observació i planificació paisatgístiques, celebrades en diferents ciutats europees des del 1986 en col·laboració amb entitats locals. Les setmanes pràctiques, que formen part de projectes o processos de llarga durada, fan èmfasi especialment en els exercicis per reforçar les aptituds de percepció sensorial, uns exercicis vinculats a aspectes reals relacionats amb el paisatge de l'entorn. Els organitzadors locals conviden l'Acadèmia Petrarca a oferir assessorament o ajuda en matèria de planificació paisatgística. Entre els organitzadors dels projectes hi figuren granges ecològiques, institucions socials i terapèutiques, agricultors i empreses i institucions vinculades a la protecció de la natura i el medi ambient.

Per exemple, l'any 1995 els fundadors de l'actual Acadèmia Petrarca van organitzar una setmana pràctica del paisatge a Hongria, a la conca del riu Dörögdt. En aquell cas, els organitzadors van ser tres municipis que s'havien unit per elaborar plegats un pla de desenvolupament paisatgístic. La setmana pràctica es va desenvolupar conjuntament amb representants dels municipis, els experts responsables del pla, un grup d'estudiants de Budapest i altres estudiants d'arreu d'Europa. I precisament aquesta diversitat de participants, provinents de professions, circumstàncies i paisatges molt variats, va ser el que va permetre trobar noves idees de desenvolupament paisatgístic.

L'any 2005, l'Acadèmia Petrarca va organitzar una setmana en una granja anomenada Hohenberg, al sud-oest d'Alemanya. Aquesta granja està especialitzada en la formació de nens i adults i, per tant, tenia un interès especial a treballar i desenvolupar el tema del paisatge d'una manera que s'adaptés al seu enfocament pedagògic. Arran de l'impuls que va aportar la setmana pràctica van néixer diferents projectes, com ara una iniciativa de recuperació d'un rierol proper a la granja i d'elements paisatgístics del seu entorn. Actualment, Petrarca dóna suport al procés com a entitat assessora.

L'exemple més recent és la setmana paisatgística celebrada a Feuilla del 23 al 29 de maig de 2010. Feuilla és una petita localitat de menys de

100 habitants situada al peu dels Pirineus, a prop de Perpinyà (França), que, com molts altres pobles de muntanya, corre el risc de quedar abandonada o només habitada estacionalment si no s'hi produeixen canvis. El poble no té comerços i la superfície cultivable del seu terme, sobretot horts i vinyes, va quedant progressivament abandonada. L'alcalde i la resta de representants del municipi tenen la voluntat d'actuar per contrarestar aquesta tendència i, per això, valoren noves propostes de desenvolupament. A la zona s'hi han dut a terme nombrosos estudis científics, a causa d'unes característiques especials que val la pena difondre, com ara la presència d'una espècie rara d'àliga, l'àliga perdiguera o cuabarrada (*Aquila fasciata*), que viu a les muntanyes de la zona. El municipi de Feuilla està integrat dins del Parc Natural Regional de la Narbonnaise en Méditerranée.

Imatge 2. Els tallers van permetre estudiar diferents aspectes del paisatge de Feuilla.

Descriure la unitat formada per aquest conjunt de qualitats especials presenta certes dificultats. Què comporta per al paisatge la presència de l'àliga perdiguera? Segons els representants de Feuilla es tracta d'una

qüestió d'identitat. En aquest context, es va convidar l'Acadèmia Petrarca a estudiar i descobrir, juntament amb els representats locals, el que podríem anomenar el *genius loci* local. Els resultats havien de constituir la base des de la qual caldria actuar i definir unes bones pautes de desenvolupament de futur. Durant la setmana pràctica, les activitats es van dur a terme principalment en grups, a l'aire lliure, al poble i el seu entorn. Es van organitzar quatre tallers articulats al voltant de quatre grans temes, que van estudiar diferents aspectes del paisatge de Feuilla i van permetre entrenar les aptituds de percepció per tal de reforçar els vincles directes amb el paisatge.

Mesures metodològiques per reforçar la relació entre l'home i el paisatge

Per tal de reforçar les vinculacions directes amb el paisatge, l'Acadèmia Petrarca ha desenvolupat un important ventall d'exercicis. Segons el procés de treball desplegat i les persones que hi participen s'utilitzen uns exercicis o uns altres. Es tracta sempre d'un procés individual i obert, en què els coordinadors de l'exercici també participen però han d'actuar només com a dinamitzadors de la gestió del procés i del desenvolupament de les diferents aptituds. La possibilitat de definir uns resultats i compartir-los amb els altres participants del taller està a les mans de la resta del grup.

La tasca de l'Acadèmia Petrarca sempre ha estat relacionada amb l'educació, però no pas amb la intenció d'ensenyar a les persones com han de definir, veure o interpretar el paisatge, sinó amb la idea d'ajudar a desenvolupar les aptituds per abordar el paisatge sense prejudicis, com a primer pas per reforçar la vinculació amb el paisatge i per arribar a entendre'l correctament. D'una banda, els éssers humans han d'aprendre a desenvolupar els seus objectius i la seva manera de treballar a partir de les percepcions de la natura i, de l'altra, han de reflexionar sobre la seva relació amb allò que perceben per mitjà de l'observació. Així, cal afrontar la disjuntiva fonamental d'estar connectats al paisatge o bé de reflexionar-hi. Per això, un dels elements crucials dels tallers és l'alternança freqüent entre el treball de camp, per tal de percebre el paisatge i experimentar-hi, i la feina *interior*,

que consisteix a reproduir les imatges i les impressions pròpies i a reflexionar sobre les experiències.

A tall d'exemple es descriu la metodologia utilitzada en el marc d'un taller: en primer lloc, una passejada preliminar per l'entorn, en silenci, permet observar el paisatge amb tots els sentits, amb tota la intensitat possible. Cal mirar de frenar les pròpies interpretacions, explicacions o valoracions dels fenòmens que es perceben, tot intentant mantenir una visió oberta i atenta. Tot seguit, el grup es troba i intercanvia descripcions sobre el que s'ha vist i experimentat, tot mirant que la resta de participants ho segueixin i se'n puguin anar formant una imatge mental clara. Evidentment, aquesta descripció inicial està influenciada per les pròpies interpretacions. Per exemple: "Aquesta vall té aquest aspecte *perquè* l'aigua li ha donat aquesta forma", tot i que de fet no s'ha vist cap rastre d'aigua. També està influenciada pels propis sentiments i valoracions: "És un lloc bonic". Aquestes dues òptiques no permeten entendre realment el paisatge. Es poden plantejar exercicis complementaris com ara demanar a tots els participants que descriguin el paisatge dels seus llocs d'origen o dels seus racons preferits, ja que compartir aquestes descripcions i parlar-ne és una bona manera de prendre consciència de les intencions i els prejudicis de cadascú en la seva relació amb el paisatge. La percepció del paisatge no ha de prescindir d'aquest component individual i subjectiu, sinó més aviat treballar-hi d'una manera conscient.

Si es vol aspirar a adoptar una percepció conscient cal obrir els sentits a les impressions externes, però també s'han de formular conceptes. I, de fet, ho fem constantment quan estem desperts. Quan, en alguna ocasió poc freqüent, no som capaços d'alinejar la percepció sensorial i els conceptes tenim una sensació estranya, com per exemple a la nit: veiem una ombra enmig de la foscor, però no sabem què és i tenim por fins que la reconeixem, és a dir, fins que hi associem el concepte. Per tant, la percepció pròpia sempre té una part activa, alguna cosa que cal confegir o trobar dins nostre per completar la realitat. I aquest punt té una importància cabdal. Tanmateix, també pot passar que els propis conceptes impedeixin anar més enllà. Molt sovint, quan ens adonem que un objecte és una taula o un arbre ja en tenim prou i centrem l'atenció en altres coses. Un altre exercici consisteix a intentar canviar els conceptes que normalment es fan servir com a eines de

valoració per preguntes que permetin obrir els sentits i aprofundir les percepcions. Per exemple, en el cas d'un roure, es pot preguntar quin aspecte té, quines són les característiques d'un roure concret. Segur que serà ben diferent de tots els arbres que s'han vist fins aleshores i és indubtable que si es torna a observar el mateix arbre l'endemà s'hi veuran molts aspectes nous que ens havien passat per alt.

Fer servir termes i conceptes comporta una reducció dels fenòmens i, per tant, hem de mirar d'obrir-nos, de reconèixer la realitat en tota la seva diversitat. D'aquesta manera, la nostra imatge de l'arbre serà més rica. També es poden fer servir els dibuixos i la pintura per estimular l'atenció, per concentrar-nos en el que veiem per tal de dibuixar-ho i pintar-ho després.

Tots aquests exercicis estan orientats a reforçar l'atenció: ara ja tenim un bon grapat d'imatges i detalls de tot el que hem vist, sentit o tastat, però en quina posició queda el paisatge com a conjunt? Totes les impressions deixen un record, una imatge que es podria anomenar *imatge fantasma*.¹ Després d'un dia llarg i intens de treball al paisatge, apareix la imatge fantasma, per exemple al matí següent, un cop ja hem dormit i *digerit* les impressions pròpies. Talment com un somni, aquesta imatge fantasma és molt delicada i, per això, molt difícil de capturar i d'expressar. És una atmosfera o una imatge determinada, que comprèn totes les impressions del dia anterior i que ens transporta a l'arrel o l'origen d'una idea del caràcter del paisatge que hem estudiat. El proper pas de la metodologia és aconseguir que aquesta imatge fantasma sigui més nítida, mirar de reproduir-la un altre cop. Per això, cal intentar recuperar tot el que es pugui del dia abans i intercanviar-ne les descripcions amb els altres participants. Mentre ho fem, ens anem adonant dels *buits* de la nostra pròpia imatge del paisatge i sentim la necessitat de tornar a sortir a fora per estudiar el paisatge des d'una perspectiva renovada. Ens fixem en els detalls amb una visió cada cop més transformada. Quin paper té aquest detall o aquest altre en el conjunt? Com es pot apreciar la relació entre els detalls? On són els límits, els contrastos o les interrupcions o transicions del paisatge?

¹ Nota dels editors: una imatge fantasma és una il·lusió òptica que comporta la persistència de la visió d'una imatge després que l'estímul hagi desaparegut.

Arribats a aquest punt, cada cop som més capaços de desenvolupar una sensibilitat més gran vers la vida en el paisatge, una realitat que no podem veure des de la nostra òptica habitual, que no podem definir. Per prendre'n consciència cal una mena d'intuïció artística. Pot ser molt útil mirar d'expressar-ho d'una manera artística, mitjançant el dibuix, la música, la dansa o una altra forma creativa. Resulta molt interessant trobar semblances entre les nostres pròpies imatges mentals i aquestes expressions individuals.

Figura 1. Fulles de lletsó oleraci desordenades. Font: Bockemühl i Biesantz,1986: p.14.

Un senzill exercici demostra que tenim un sentit que ens pot ajudar a descobrir aspectes fonamentals de la vida a la natura. La figura 1 presenta les formes de les fulles d'una planta. En aquest cas, es tracta del lletsó oleraci (*Sonchus oleraceus*), però amb vista a l'exercici el tipus de planta no té cap importància, ja que el principi funciona amb moltes altres plantes. L'exercici consisteix a disposar les fulles d'una manera atractiva, formant una seqüència harmònica. Per fer-ho, cal jugar-hi una mica i anar canviant la composició, allunyar-se'n i comprovar l'efecte estètic. Per trobar la seqüència bona es fa servir una mena de sentit artístic d'harmonia, el sentit de so interior que Vassili Kandinski descriu a la seva obra *Über das Geistige*

in der Kunst (“De l’espiritual en l’art i en la pintura en especial”, 1912). En darrera instància, el més interessant és comprovar que aquesta composició no és accidental, sinó que respon exactament a la seqüència de les fulles al voltant de la tija de la planta (vegeu la figura 2). Aquesta conclusió mostra un procés que no es pot veure en la realitat perquè es produeix entre les fulles: les fulles són el resultat visible d’un moviment en certa manera invisible. Per *veure* aquest procés l’hem de recrear activament dins nostre.

Figura 2. Fulles de lletsó oleraci ordenades. Font: Bockemühl i Biesantz,1986: p.14.

Desenvolupar aquesta mena d’aptituds perceptives reclama un enfocament a mig camí entre l’art i la ciència: art pel sentit de l’estètica en el seu significat original, entès com l’art d’una percepció sensorial i una experiència conscients; i ciència pel que fa a la comprensibilitat i la transparència dels resultats. Aquest procés permet experimentar cada vegada més tot el conjunt o el *genius loci* d’un paisatge d’una manera conscient.

A tall de conclusió

No cal dir que els criteris i les idees que han de bastir el desenvolupament futur del paisatge no evolucionen *automàticament* gràcies a l'existència de tallers, conferències i classes, ja que depenen de les voluntats individuals de les persones que viuen en els paisatges i que hi treballen. Tanmateix, aquesta mena d'esforços han de contribuir a reforçar els vincles amb la natura i a potenciar el respecte essencial envers la seva integritat, i han de servir per transformar la interacció humana amb el paisatge, per tal que les seves activitats deixin de ser destructives i passin a ser creatives, d'una manera positiva. Aquest és el camí que l'Acadèmia Europea per a la Cultura del Paisatge Petrarca² proposa per fomentar un desenvolupament sostenible d'un paisatge humà i, alhora, viable.

Referències bibliogràfiques

- BOCKEMÜHL, Jochen; BIESANTZ, Hagen (1986). *Lebenszusammenhänge erkennen, erleben gestalten*. Dornach: Naturwissenschaftliche Sektion der Freien Hochschule für Geisteswissenschaft am Goetheanum.
- BOCKEMÜHL, Jochen (ed.) (1992). *Awakening to landscape*. Dornach: Natural Science Section at Goetheanum.
- KANDINSKY, Vassily (1959). *Über das Geistige in der Kunst*. Bern-Bümplitz: Benteli-Verlag. [Edició original de 1912]. [*Concerning the spiritual in art* [en línia]. <<http://www.mnstate.edu/gracyk/courses/phil%20of%20art/kandinskytext.htm>> [consulta: 06.11.2010].
- PEDROLI, Bas; VAN MANSVELT, Jan Diek (2006). "Landscape and awareness-raising, training and education", dins *Landscape and sustainable development: challenges of the European Landscape Convention*. Estrasburg: Council of Europe Publishing, p. 117-140.
- PEDROLI, Bas (ed.) (2000). *Landscape – Our Home*. Stuttgart: Freies Geistesleben.
- PEDROLI, Bas; VAN ELSEN, Thomas; VAN MANSVELT, Jan Diek (2007). "Values of rural landscapes in Europe. Inspiration or by-product", *NJAS Wageningen Journal of Life Sciences*, vol. 54, núm. 4, p. 431-447.
- PETRARCA, European Academy for the Culture of Landscape. *Position Paper* [en línia]. <http://www.petrarca.info/pdf/PETRARCA_Positionpaper_EN.pdf> [consulta: 27.03.2010].
- PETRARCA, Francesco (1996). *Die Besteigung des Mont Ventoux*. Berlín: Insel. (Insel-Bücherei; 1163).
- VAN MANSVELT, Jan Diek; PEDROLI, Bas (2003). "Landscape, a matter of identity and integrity. Towards sound knowledge, awareness and involvement", dins Hannes Palang, Gary Fry (eds). *Landscape Interfaces*. Boston: Kluwer, p. 375-394.
- VAN MANSVELT, Jan Diek; PEDROLI, Bas (2005). "The role of training and education of landscape architects, in view of the links between landscape and agriculture", *Proceedings of the Seminar "The role of training in the implementation of the policy of sustainable spatial development in Europe"*. Estrasburg: Consell d'Europa, p. 60-67.
- ZEHNTER, Hans-Christian; PEDROLI, Bas (2007). "Grundrecht Landschaft", *Das Goetheanum*, vol. 86, núm. 13, p. 1-3.

² Per obtenir més informació sobre l'Acadèmia Petrarca i les seves activitats, consulteu el document *Position Paper*, publicat en anglès, alemany, francès i italià, i el lloc web www.petrarca.info.